

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндөзлөттүнгөн.

1967 ч.

ОКТАБЬРЬ

1

ВОСКРЕСЕНЬЕ

№ 233 (6870)

Өртөө 2 көп.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведин чыылдыр дугайында
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун доктааыры база: Тыва Автономун Совет Социалистик Республикасының Дээди Совединиң ийги чымыкыны ийги сессиязы 1967 чылдың октябрь 25-те Кызыл хоорайга чымыдыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Секретары Н. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1967 чылдың сентябрь 29.

Партияга өөрүп четтиришкениң сөзү

Бүрүн чүүлүдүзүнүүшкүн

Тадды районунун төвү - Бай-Хаак суурунун бұдурутса, албан организация чөвүлелин талашкылары, ийги алычы чон сентябрь 29-та райпо кулунун ыгырт додуру оурупкан. Ол дөргө суурунун алычы чоннарың СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунун түндүгүндө хообаштырган митингди болгон.

СЭКП ТК-ның чаа болуп эртең Пленумунун түндүгүндө болгон Тываның автономиялык база культурулу хөгжүдүсүнө дуураар хөмчөлдөр дугайында РСФСР-ниң чааан доткалымын дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы эш М. К. Мендүме айткел кылган.

Митингге саваа берген кижя бұруду-ле, чыылган чонунуң болган районунун бүгү ажал-ишчилеринин бир эл-сөзүлүн алырарын, Коммунист партияның болган Совет Чаагың ажал-ишчилеринин кижя материалдык болган куулурулу чаагың чоруун улам беддер дош Ленинниң ала сөгүн салымчыны, бистин республиканың ажал-агымын, культураның шапкын хөгжүдүрүн хандыр дош көргүзүп турар аажок уаут дуулаамчы-зын сөгүлүгүн хандырдан бүртүп хулаап ал турарлар.

Чаа күштү немен турар

СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунун совет улустун чаагың чоруун улам ийги беддер хөмчөлдөр дугайында доктаалын Уаут-Хем районунун алычы чоннары уаут өөрүпкү-ле хулаап көрүп турарлар. Ам үлдө Шагаа-Армы хөмчөлдөр бұдурутса, албан организация чөвүлелинде, колхозтар, совхозтар төптөрүндө, бригадалары, фермалары алычы чоннарың да төгүлүт документиңге хандырдырган митингкери, хурдалар болуп эртип турар.

ХУН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Хову ажилдары

Сентябрь 30-ге чедир республикада 162 муң гектар тараа культура-лар, азы оларның бүгү шөлүгүн 64,2 хууу кестинген. Ийн хуу елуде 16,5 муң гектар болгон. 100 муң гектар шөлүгүн тавычалары бастырганын, азы сентябрь 28-те турганнан 17,3 муң гектар көвүдөн.

Агаар-бойдустан таарымчалыг үзүн Каа-Хем районунун ажал-агылың хову ажилдары чорударыга өки ажаллап турар. Ол районун «Октябрь 14 чымы» колхозу Уаут Октябрының 50 чыллыга төлөткөп беддерти сөндүргөп белектенип, анык аңдырдыгымын, мал чеки беддертиң планнарын күдөмдөп, ажаап алымыкыны доозуп турар.

«Октябрь 30 чымы» колхоз база ажаап алымыкыны доозарың кырында келген. Ол районун өкө ажал-агылыңында болган «Межегей», «Сүт-Хөл», «Жак-Тей» совхозтар, Би-Хем районун «Тилдеге» колхозу ажаап алымыкыны темпили база дүргөдөгөн. Илчала-даа, республика нийтизи-биле ажаап алымыкыны темпизин дүргөдүрүн күзөткөп. Техникти хайгаралдын багай болуп турарынын аржундан хөй ажаап алымыкыны техниказы анаа туруп турар. Уаут-Хем, Чөөн-Хемчик районнарын ажал-агылыңына хуу бүрүе 50-50 комбайнер анаа туруп келген. Тады районда ажаап алымыкыны техниказы ажаллап турары база-ла ол районнарын дөргөдөгөн. Автомашыналар чөвүлелин-биле «Межегей» совхозтун комбайнери анаа турар хуртары хөй. Дуржууа станицазын, «Тилде-

ге» совхозтун улуттукчулары транспорт шылымын ажаллап чөвүлелин келген, өкө түнөүндө, дуржууа станицазын № 4 бригадалың комбайнер чөккө чаа өвү хуу дүшкө чедир туруп келген, а «Тилдеге» совхозтун № 3 бригадалың үш-ле машина өөрүгүп турган. Ол совхозтун № 5 бригадалың сентябрь 28-те дөрт комбайн урелген, а үш комбайны комбайнерлары анык болган-биле, шүтү чөтк комбайн ажаллапкан, анаа турган. Бо чөвүлестер ажал-агылыңынын улуттукчулары чөвүлө түндүгү кылыр ужурут.

Сентябрь 30-ге чедир Тарзан чуртун шыгымырыга 66581 тонна тараа урдунган, азы план 110,8 хуу күзөткүнгөн. Ийн хуу тараа хулаап алыр пункттарыга 3758 тонна тарааны чулдуруп чоруткан, өкө иштинде. Тады районун ажал-агылыңы ийн муң амыг тонна тарааны чоруткан. Илчала-даа, тадыкчылар чоругө тараа садарың темпизин беддертиң болдуруп аргаларын ам-да чет-ле ажаллап шыдапайн турар. Бо талаа-биле, «Межегей», «Тилдеге», «Зегерс» совхозтары, «Коммунизм хереди» колхозтун шаңнарында 4,5 муң тонна тараа чымы турарын чугаалаарга-ла четир. Илчала-даа өкө ажал-агылыңынын дуржууачылары эштер Заревик, Сапелкин, Балабанов, Багылин олар транспорт чорудар чыгылар кирбери турары-биле тараалар шаңнара чыккылар.

Барың-Хемчик район курунөгө шаңнара ажал 6,6 муң, Бай-Тайга — бир муң тонна тарааны садар хулаа-гени ала-да, тараа хулаап алыр пункттарыга тараа чулдуруп чорударының темпизин дыка хөжүдүрүн турар.

Көдө ажал-агылы ажаллагымын Бүгү-өшлө хуу чөккүдөн. Хову-шөдөрүн бүгү ажал-ишчилеринин, тускай эртеңкилеринин хулаагөч — анык аңдырдыгымын, саваа сарааттарының, үзүгүн уарыпкан болган өнү арылларының темпизин беддерти, ажаап алымыкына чөвүлестер хулаагөч тараа садарыга чөвүлестер-биле болдуруп ол байлыгына ужуражы болуп.

Каа-Хем районун «Коммунизмче орус» колхозунун ховун комбайнерларының бирөөн Илья Исифович Ильян Уаут Октябрының 50 чыллыга алдар кызыдыр бо чылдың ажаап алымыкыны сөзүндө 500 га тараа культура-ларын кестирип, хуу бүрүе 16 тонна тарааны бастырын ажаллап социалистик хулаагөч алап, ол хулаагөч чөвүлестеринин күдөмдөп турар.

ЧУРУКА: И. Ильин тараа шөлүндө.
С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотоу.

Республиканың улус өөредилгезинин бөлүк ажилдакчыларыңа Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун ЧАРЛЫЫ

Улус өөредилгезиңге аты-таңы-аады дөшт Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты тыпсыр болза:
Матрена Тимофеевна Архипова — Кызылдың № 4 школаның башкызы.
Кем Көк-ооловна Багыт-оола — Би-Хем районун Бялөдиг эге школаның директору.
Чудуруктай Байрөвона Бичеге — Эраин районун Эраин ортумак школаның эге класстар башкызы.
Салчак Авандеевна Дойганта — Бай-Тайга районун Таала эге школаның башкызы.
Тамара Павловна Дойганка — Өвүр районун Халдагайты ортумак школаның литература болгаш орус дыл башкызы.
Мария Петровна Казанцева — Тады районун Хову-Аксы 8 чыл школаның эге класстар башкызы.
Агрипина Константиновна Кондрова — Кызылдың № 2 школаның башкызы.

Людмила Дмитриевна Контевага — Кызыл хоорукүсөмүн улус өөредилге калдыгынын инспектору.
Вера Айдышевна Кучуга — Барың-Хемчик районун Кызыл-Мажилик 8 чыл школаның эге класстарының башкызы.
Александра Ивановна Мартынова — башкылар билин беддер институттун эге класстар методика.
Людмила Михайловна Маркеловага — Кызылдың № 6 бес чыл школаның эге класстар башкызы.
Ховалыт Ховалытович Очурга — Току районун Ий 8 чыл школаның башкызы.
Оржак Лопсановна Панфи-оола — Уаут-Хем районун Шагаа-Армы № 2 ортумак школаның география башкызы.

Тонпак-оол Шодук-ооловун Сары-ларга — Чөөн-Хемчик районун Хорум-Дег 8 чыл школаның директору.
Мария Михайловна Тас-оола — Чөөн-Хемчик районун Суг-Аксы ортумак школаның немец дыл башкызы.

Елизавета Демьяновна Удурани-нага — чырыдыкыны министрлик оралакчысы.
Ася Александровна Федченкога — Кызылдың № 11 школаның директортун өөредилге талаазы-биле оралакчысы.
Мария Ивановна Шейдевандыга — Кызылдың башкы училищениң башкысы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1967 чылдың сентябрь 30.

Улус өөредилгезинин бөлүк ажилдакчыларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Хүндүлел бижини-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун ЧАРЛЫЫ

Республиканың улус өөредилгезинин системасыга хөй чылдарда үрүндөндөп анылаады дөшт Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Хүндүлел бижини-биле шаңнаар болза:
Полдана Ивановна Багуевамы — СЭКП Кызыл хоорукүсөмүн прова-визда болгаш агитация калдыгынын өргөлдөчү.
Мария Григорьевна Бажумберти — Уаут-Хем районун Арыг-Узту 8 чыл школаның математика башкысы.
Петр Михайлович Бригагини — Кызылда көдө ажал-агылы техника-муун башкысы.
Фаяна Николаевна Верникти — Кызылда мөдө ажал-агылы техника-муунда төгүт башкысы.
Надежда Николаевна Воропцова-ны — Кызылда медицина училищени-нин орус дыл болгаш литература башкысы.
Надежда Луквична Глазкована — Току районун Сыстыг-Хем 8 чыл школаның директору.
Така Дилженевич Донгамты — Бай-Тайга районун Кызыл-Дег 8 чыл школаның директору.
Анна Ивановна Заходиянаны — Кызылдың № 1 асп-салыда медицина фельдшер.
Евдотья Семёновна Исакваны — башкылар билин беддер институту бабилетина өргөлдөчү.
Надежда Никифоровна Исакваны — Кызылдың № 3 ортумак школаны-ның эге класстар башкызы.
Анастасия Ивановна Калиткову — Кызылдың № 18 асп-салыда өргөлдөчү.
Елизавета Ивановна Кватимуту — Кызылдың № 3 школаның эге класстар башкызы.
Александр Григорьевич Ковалёту — экономика эртеңкилеринин кандидат, Кызылда күрүвениң педагогика

институтунун марксизм-ленинизм кафедрасынын доцентизинин хулаа-гыны күдөмдөп турар.
Владимир Кузьмичевич Комбуи-оола — Уаут-Хем районун Көк-Чыраа 8 чыл школаның директору.
Чоку Чамзырова Курдайыны — Төс-Хем районун Берт-Дагда асп-сал өргөлдөчү.
Евдотья Май-ооловна Мадур-оолду — Тады районун Бай-Хаакта иш-териятын кижжиздикчи.
Билчак Давалевич Монгушту — Өвүр районун Сагы 8 чыл школаның директору.
Елена Адыя-ооловна Монгушту — Каа-Хем районун Сарыг-Сенте № 2 ортумак школаның башкысы.
Серрафина Андреевна Морозованы — Кызылда музыка училищенинин башкысы.
Евдотья Михайловна Москален-кову — Чырыдыкыны министрстволу-лугу улус агрономы.
Надежда Александровна Музама-лареваны — Тады районун Элеге ортумак школаның башкысы.
Валентина Васильевна Ощипова-ны — Чөөн-Хемчик районун Чедара-да № 2 асп-салын кижжиздикчи.
Хертек Сайа-Херелович Олейни-ни — Барың-Хемчик районун Кызыл-Мажилик ортумак школаның директору.
Серен-оол Дамбаевич Ондары — Барың-Хемчик районун Аягыты ортумак школаның күш-ажыл башкысы.
Николай Васильевич Ошипенону — өөредилге-көргүзүтүп пособилери-нин магистрияны өргөлдөчү.
Овдат Албанович Ооржакты — Бай-

рың-Хемчик районун улус өөредилге калдыгынын өргөлдөчү.
Галина Кенгеевна Очур-оола — Чөөн-Хемчик районун Суг-Аксы ортумак школаның башкысы.
Айтымаа Хас-ооловна Оюну — Эраин районун Эраин ортумак школаның башкысы.
Тансия Фидановна Пазванны — Тады районун Хову-Аксы 8 чыл школаның башкысы.
Ольга Михайловна Самаквананы — Каа-Хем районун Коту-Аксы школаның биология, төгүт башкысы.
Ария Шоаловна Салчакты — Бай-Тайга районун Мур-Аксы ортумак школаның башкысы.
Серен-Чимит Сейдалиевна Салчакты — Бай-Тайга районун Току ортумак школаның аныкчысы.
Алексей Иванович Соколовту — Уаут-Хем районун Ан-Туругу шко-ла интервалдыны директору.
Колгар Калович Салчакты — Чөөн-Хемчик районун Ийге ортумак школаның башкысы.
Виктор Николаевич Укуловту — Кызылдың политехникти технику-муун башкысы.
Евдотья Григорьевна Хертекти — Кызылдың школа-интервалдыны кижжиздикчи.
Серен Кыргысыва Чоксуну — Кызылдың башкы институттун био-логия факультетинин кафедра өргөлдөчү.
Серия Быринеович Шалакты — Төс-Хем районун Берт-Дег ортумак школаның башкысы.
Любовь Григорьевна Шубинаны — Кызылдың № 3 нөдө ажал-агылы профтехучилищениң башкысы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1967 чылдың август 12.

надежда Луквична Глазкована — Току районун Сыстыг-Хем 8 чыл школаның директору.
Така Дилженевич Донгамты — Бай-Тайга районун Кызыл-Дег 8 чыл школаның директору.
Анна Ивановна Заходиянаны — Кызылдың № 1 асп-салыда медицина фельдшер.
Евдотья Семёновна Исакваны — башкылар билин беддер институту бабилетина өргөлдөчү.
Надежда Никифоровна Исакваны — Кызылдың № 3 ортумак школаны-ның эге класстар башкызы.
Анастасия Ивановна Калиткову — Кызылдың № 18 асп-салыда өргөлдөчү.
Елизавета Ивановна Кватимуту — Кызылдың № 3 школаның эге класстар башкысы.
Александр Григорьевич Ковалёту — экономика эртеңкилеринин кандидат, Кызылда күрүвениң педагогика

институтунун марксизм-ленинизм кафедрасынын доцентизинин хулаа-гыны күдөмдөп турар.
Владимир Кузьмичевич Комбуи-оола — Уаут-Хем районун Көк-Чыраа 8 чыл школаның директору.
Чоку Чамзырова Курдайыны — Төс-Хем районун Берт-Дагда асп-сал өргөлдөчү.
Евдотья Май-ооловна Мадур-оолду — Тады районун Бай-Хаакта иш-териятын кижжиздикчи.
Билчак Давалевич Монгушту — Өвүр районун Сагы 8 чыл школаның директору.
Елена Адыя-ооловна Монгушту — Каа-Хем районун Сарыг-Сенте № 2 ортумак школаның башкысы.
Серрафина Андреевна Морозованы — Кызылда музыка училищенинин башкысы.
Евдотья Михайловна Москален-кову — Чырыдыкыны министрстволу-лугу улус агрономы.
Надежда Александровна Музама-лареваны — Тады районун Элеге ортумак школаның башкысы.
Валентина Васильевна Ощипова-ны — Чөөн-Хемчик районун Чедара-да № 2 асп-салын кижжиздикчи.
Хертек Сайа-Херелович Олейни-ни — Барың-Хемчик районун Кызыл-Мажилик ортумак школаның директору.
Серен-оол Дамбаевич Ондары — Барың-Хемчик районун Аягыты ортумак школаның күш-ажыл башкысы.
Николай Васильевич Ошипенону — өөредилге-көргүзүтүп пособилери-нин магистрияны өргөлдөчү.
Овдат Албанович Ооржакты — Бай-

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун ЧАРЛЫЫ

Картофель ажалдазы доозулган

«Барлык» совхоз бо чымы 75 га черге картофель олурткан, оортан багай эвес дүжүтү өстүргөн. Агаар-бойдустан бадалы таарымча чөк болуп, эрте хар чаа, сооп эгелезе-даа, районун болгаш Ан-Довурак хоорайның ажалын, албан-хаакчы-ларының, школаларының теф-дуулаамчыларың ачмын-биле карто-фель ажаап алымыкыны совхоз

кыска хонуктар иштинде чидирт чөккө дооскан.
Гектардан ортумак дүжүт 55 центер болган. Ан-Довурак хоорайның ажалын, албан-хаакчыларын хандырды-биле 150 тонна картофельди

ОРС-ка дужааган болгаш келер чылдың үрөтүнөңге база нийтиңи тем-пизге четир саын картофельди совхоз туруп алап, Шеф ажилында Кызыл-Мажиликтиң ортумак, 8-чыл школаларының, райкукукумун бол-ган СЭКП райкомунун коллективте-ри өкө иришкенер.
Т. ТЮЛИШ.

УЛУСЧУ БАШКЫ

Школа чүгө билиглерниң үнер дазу эвес, коммунизм тургузукчулары бистин уругларыңыстың мөзү-шын болгаш эстетика талаазы-биле кижиздиктегиди чедип алдыр чөри. Анык салгалдык мивозэреннеиз болгаш аажы-чааның үндизинери школага хөвирлеттерин. Бистин чуртувуста эи хүндүлүг профессионалярның бирээзи — улусчу башкыга ол бүгүнү партия, күрүне, чон бузураң.

Совет школаның оруу берге болгаш узун. Бүгү-нитиниң эге өөредилгезинден эгелээш, ам бо хүнөрдө бүгү-нитиниң ортумак өөредилгезинче беш чылдың түндүгүнө чедир чоорту шилчирин бистин чуртувуста шилчирлеттинип турар. «ӨӨРЕДИЛГЕНИ ХӨМЧӨЗЛИ БОЛГАШ ДЕННЕЛИНИ ТАЛААНЫ-БИЛЕ СОВЕТ ЧУРТ ДЕЛЕГЕЙДЕ ЭҢ КОЛ ЧЕРДЕ ТУРАР» деп СЭКП ТК-ның Тезистеринде чугаалаң.

«БИСТИҢ ЧУРТУВУСНА УЛУСЧУ БАШКЫ БУРЖУАЗ НИИТИЛЕГЕ НАЖАН-ДАА ТУРУП КӨРӨЗНИ БОЛГАШ ТУРБАЙН ТУРАРЫ. БАЗА ТУРУП-ДАА ШЫДАВАЗЫ, ЫНДЫГ БЕДИКНЕ ТУРГУСТУНГАН ТУРАР УЖУР-ЛУГ» деп, В. И. Ленинниң чагыын күөсетпешаан, улусчу башкының бу-янык ажал-ижин Коммунист партия болгаш Совет чазак бедни-биле үнөпел турар. Башкы дугайында сөгүш салышынын, ниитилеге өкө автөри-дизин, материалдык чаагың чоруун беддери — совет күрүнениң поли-тиказына онзагың чери ээлеп келген. 1964 чылда башкыларның амыл талварын улгаттырган. Анда немештир ийээш башкылар база туснак чи-генделерин.

Башкының хуңу бо чымын онзагың байдалда эртип турар. Совет күрү-нениң чартын чүс чыл билигден чедикшиниң утууру дазы бүгү улустун чармын кайда-даа иалбарган. Тываның башкылары бо талаазы-биле бөттө-риниң үлүүн ийрип, эвээш эвес амылдаанар. Эртең өөредилге чылың-да республикадан 300 анык башкы өөредип турар эртеңкериңе болгаш амылдап турар класстарыңа долу шынарың өөредилгени чедип алган. Ылангыя Туранның № 1, Кызылдың № 5, Уаут-Хемини Иштиң-Хем, То-жуңуң Сыстыг-Хем, Төс-Хемини О. Шынаа, Тадының Кур чер школалары-ның башкылар коллективтери эки амылдаң.

Бистин улусчу башкыларыңыстың аразында бодунуң амыл-хөзүнүң эбулу мастерлери, улус өөредилгезиниң хөгжүдүсүнө билиин, күжүн харам чөккө бараалдадып келген хочун башкыларга өөрүп четтириш-кениң сестерин сөгүзүп умурлуг бис. Оң-биле кады талантың анык башкыларың отрады чыл келген тудум иалбарып турар. Тываның школа-ларында барын 100 кире башкылар РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкылары деп беки атты эдилээ. 280 башкы чазактын өрденири болгаш медалдары-биле шаңнаткан. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң, район, хоорай, суур база нөдө Советтерге 150 башкы депутата соңуткан. Оларның аразында РСФСР-ниң школаларының ал-дарлыг башкызы, Ленин өрдө-биле шаңаткан Н. В. Селина. ССРЗ-ниң Дээди Совединиң депутаты О. А. Ан-ысы, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкысы С. М. Соудан, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депу-тады Х. С. Алдын-оол дээр эскелер-даа бар.

Башкының хуңун таарыштыр республиканың бөлүк башкыларының ажал-ижин үнөпел көргени бистин шүптүвүсүн өөрүмүч. Мурунны баш-кыларың олдурунда Сарылар Тонпак-оол (Хорум-Дег), Салчак Дой-ган (Таала эге), Л. М. Маркелова (Кызылдың № 1), В. И. Комбуи-оол (Уаут-Хемини Көк-Чыраа), Б. Т. Ламаш-оол (Чөөн-Хемчинин Хөр-Тайга), П. Ф. Пазина (Хову-Аксы бес чыл), Ф. И. Веркин (нөдө ажал-агылы техникуму), М. И. Шейдевант (педучилище), А. Г. Ковалев (башкы инсти-туу) дээш эскелерин-даа аттары неменип кирген.

Башкыларын дыштаналыгын таарымчалыг организаастарыңче углан-ган хөмчөлери бисте ал чөрүдүп турар. 1967 чылдың төс айларының дургузунда бистин республикадан 125 башкы санаторийлерге, 90 кижини дышталыга башкыларыңа, 93 башкылар турисин пүткөн-биле чөвүлестер азы-бүрү хоорайларына чөрүп дыштанганын.

1967—68 өөредилге чылы школаның, башкыларын мурнунда чаа со-ругаларын салып турар. Бүгү-нитиниң, сөз чөп өөредилгезин амыды-ралга боттадырбышаан, ортумак өөредилгеге шилчип кирер ужурулуг. Өөредилгени шынарын экижидеринге кичээлги салза чогуур. Школа уауттукчуларының харымсалган беддирин, башкыларын амылганы контрольду күштелдери чүгүлө. Аныккан хөмчөлөри күөсөлдө-ринде чангыс класска катал олурар болгаш өөредилгезин ара изар чөрү-карны амыл эрте чедип алдынар.

Өөредилге чылы эгелез-ле бир ай эртик. Ындыг турбуме, бо хуңге чедир школага келбейн барган өрөнччилер чер-черде бар. Школаны мышка уаур белектэриңде, өөредилге кабинеттерин четпелдеринде, чедир мыдынаан чүдүрүн чөк деп болбос. Бо болгаш эсе-даа айты-рылары шилчирлеринге партия, совет, хөй-ниити организациаларының дуза деткичи бистин башкыларыңысы негетирин. Школа болгаш улус-чу башкы дугайында партияны сөгүш салышынын чер болганга амы-дыралга боттадырары чүгүлө.

Партияның XXIII съездинин улус өөредилгезиниң талаазы-биле салган сорулгаларын амыдыралга боттадырар дээш Совет Тываның улус өөредилге ажилдакчылары ийбейлери чылда улам сорунтуп амылдаарлар. Коммунист ниитилелди тургузарыңың чүгүлө сорулгаларың бирээзи — чаа кижини кижиздиктеринге билиг-мөргөмж, арга-дурмулганын бүрүн бараан болдулары — улусчу башкы дугайында ленинчи сөгүш салыш-кыңга төлөптү хары болур.

БЕДИК ШАҢНАА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун 1967 чылдың сен-тябрь 29-тагы Чарлары-биле Тыва АССР-ге медицина кадрларын белек-көргөңге иделектин киргизиле дөшт база төрүттүгүндө бар 60 дарлааны-биле хообаштыр Томскиниң

медицина институтунун ректору, ССРЗ-ниң медицина эртеңкериңиз Академиязының корреспондент-кежи-гуну, профессор эш Иннокентий Ва-сильевич Торопчовти Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Хүндүлел бижини-биле шаңнаал.

Хуусаа бетинде

Владимир областың көдөз ажал-агылының ишчилери Уаут Октябрының 50 чыл оюн-га алдар кылдыр күрүңеге картофель садарының чыл

планын күөсеткен — белеткел черлеринге 130 муң тонна карто-фельди кирген.
Күрүңеге картофель садары үргүлчүлөвишаан.

СЭКП Тыва обкомундан, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелинтен

СЭКП обкомунун бюро кежигүңүңе кан-дидат, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчысы Нико-лай Николаевич КОССОВТУҢ 1967 чылдын

сентябрь 29-та элекке мөчээнин СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң През

ШКОЛА БОЛГАШ БАШКЫЛАР

Марксизм-ленинниң алуу чок идеяларының амдыралга боттандырыла...

бараан болдулар. Улут-Хем, Танды, Чөөн-Хемчик дээш өскө-даа районнарда бүгүн-нитинин сес чыл өөредилгенин боттандырып, бүгүн-нитинин ортумак өөредилгенин чөөртү шычирни школа, улус өөредилге органның болгаш партия органның болгаш ажалчы чоннарның калбак киржигеи-биле чедип алдылар.

(Туранның №1 школа) дээш өскө-даа хоочун, аныяк башкыларга бо хун байыр чедирери күзүңгү. Туранның №1, Кызылдың №1, 7, Чөөн-Хемчиктин Хайыракан, Барым-Хемчиктин Ак-Довурак сес чыл, Каз-Хемнин Эргей өгө школарының башкылар коллективтери өөредилге-кижидилге ажалдарының бедик деңгелин чедип алган.

салбай турары чөрлө шын өвөс. Школа, интернат бүрүзүңгү деңгээлери чагыйжыттырган турган дээш школа коллективтери, хөй-нитини, ала-не деминг ажалдаар апар.

Каз-Хемнин Суг-Багы школазынга Эрена Оюновна Самбал чөөнта чаа ажалда турар-даа болза, башкылар коллективиниң үлгерип чөрүүн көргүз берген.

Юбилейге уткуштур

Ишти, дашты көрүштүг дериттинген школа урууларның эстетиктиг кижизидилгенине дыка саздарым, ужуру-дуулам болду дээрин башкылар аки билер.

Школаың 50 чыга уткуштур чүгө аны-бүрү чураттар, плакаттар-биле аная-ла дерип каар өвөс, оон андан төвчүгүгө чедер түдөң каан. Бичин чөгөс чүгүдү башкы дораан-ча эдер.

Чөөнү хосталгам, аас-кежин дээш эрес-дидим тулчул чораан ала-өбөлөрдөр чамдык кол-кол кижилерин портреттерин школарын коридорунда делгеледе көргүсөң. Ыла-ла шупу 17 плакат-портреттер ас-

МЕРГЕЖИЛ, ЧҮТКҮЛ

Малиновна кичээл бүрүзүңгү айгы-агы арга-биле эрттирер турар. Бир өвөс кичээл бүрүзүңгү чамдык хөпөк шунтаан мшкып кылдыр эрттирер болза, ол өөренчилериниң соңуургалын кудуладыр болгай.

Эрткен өөредилге чымында бирга класслар чүгө чүчү өөредилге-биле дарааның кызыгың шилчөөн өвөс, харын класстан дашкаар билдөөр Бирги класстан эгелен класстан дашкаар номчула база октябртар шикчөөнниң урууларын калбак киржигеиң чедки алыры чутуга ажыл.

Бүрүзүңгү шидана. Башкы кижизидилге-даа билини, арга-дуржулазың доткамаал бедириниң бүгү аргалары бисте бар. Башкы Раиса Аракчаа бодунга «Учтөлөкчү» дөп чыгаргаларым. Бо литература-ларга башкылар артеминиң дугайында өвөс чүгүдөр парла-тынып турар. Ол мшкып бистиниң библиотекаларында Макаренко-ну, Ушинскийниң, Крупскийниң, партиязың школа дугайында чүгүдө шикчөөрлериниң документтери болгаш хөй сүмөлөр, поособилер болуш болуш аныяк башкы ол бүгү бүрүңгү ажаллап турар.

Раиса Малиновнаң куш-ажылче оруу 1957 чыда. Харын сес чыл школазыңдан эгелен. Он чыл дугузда ам-даа мыда ажалдашыан, районнуң мурнагы башкыларынның санында кирген.

Эрзин районнуң улус чырдымшын шуттуган чөөрин ажык чылдарга ажалдап келген башкылар, РСФСР-ниң школарының алдарлы башкыы Наталья Лойга, чөөри беш чыл ажалдап турар Биче Чудур, Степан Комбу, Алексей Дамды дээш өскө-даа хоочунлар-биле чөргөлөштүр арга-мергенлини өзү олурар аныяк башкыларга чөргө-ра, идегел улуг.

Н. ДАГАА, башкы.

Башкылар дугайында сөс

Эрзин редакция! «Шын» солунага Каз-Хем районнуң «Кызыл тулк» колхозта бир башкының дугайың бижириниң өвөс чөпчү алуу-биле дөлдөдү. Оон адым Тамара Салчаковна Чамыр дээр. Аныяк башкы. Бирги класска келген бичин урууларын өүдө сайыралы агы-агы, оларын өөредери белең өвөс. Ылчарга Тамара Салчаковнаң өөренкчилери чүрүмүт-даа, өөредилге-чи болуш.

Башкы дыка кызымак. Өөредилге чымы эгелээр мурнунда кызымың бүгү өөренкчилери дөргү хун улаштыр чөрүп тургаш, Сарыг-Семге барып эмчиге шикчидип алган. Ылчаргаш Тамара Салчаковна чагай сеткиди, бүгүдөгө үлгелерин, муракчы башкыларынның бирөөниңе санаар мен.

Галина ООРЖАК, Бүрөн-Аксы ферма.

Мээн амдыралымыга делегем оруту ажалдап берген башкыларга Башкылар хунуң таварыштыр байымың созуң дамчыштыр чедирерин чөпчөөр чөрүңгү.

Хундузуг башкыларын Тарас Тары-Соронго, Долгар Тары-Соронго, РСФСР-ниң школарының алдарлы башкыы Куулар Хоринге, Монгуш Панфи-оолга, Анатолий Санчар-оолга, Сат Соржуга илч байырым чедирим. Бодунуң бүгү-ле амдыралымың шикчөөр шикчөөр кылды-да үелер-де Силерниң мени өөредип, кижизидип каанлар уттудурбас. Амдыралымың болгаш башкылаашкың амдырың улуг чедириниңерлэг болууларың күзүңгү!

Силерниң өөренкчилер чөраан Чымба ДОРЖУ, Хөндөлөн сес чыл школазыңың башкыы.

Эрзин өш! Кызылдың Ленки кудумчулан куду азы башкымың, мында үш кагы бедик сарыг бажымың эскерип каар сен. Он экинниң үттү дүжүдө «Өөренер, өөренер база катан өөренер» деп Владимир Ильич Ленинниң чыгып бижип каан. Билбес кижэ «бо чүчү бажымың» деп бодой бөөр. Ында Кызылда курунең башкы институту турар. Бедик, чырып соңгаларым, делегем аудиторларым, спорт залды, оная-ла! Мындыг магалыг дөдө өөредилге черинге өөренип, студент болганың — ол нечээ улуг аас-кежин! Ам литература, дык факультетиниң үшкү курунунда өөренер тур мен, эртем-билгеге эге базымны айткып, билгэ-биле чүгөп каан баштайгы башкы Мартыгар Хурен (Чаз-Хөа ортумак школазында), Адам Каравеч Очур, Александр Монгушевна Долай (Буаур-Терек 8 чыл школазында ам-даа ажалдашыан турарлар), Монгуш Шыпаровна Серен (Кызылдың №2 школазында) оларга илч байырым чедирбишам, чедириниң күзүңгү!

Кызыл-оол КАЛЫНДУУ, студент.

БАШКЫЛАРНЫ ШУЛУКТЕРИ

Чүрөктерге моңге чурттаар

Амдырал, өөрүшкүң Аас-кежиниң чала берген, Бууду, хатка муңгаштың Бүдүнүң үш чырымы бар: Ленин!

Октябрь! Партия оа! Деншилгелер бүгү кижизидилгениңе бүгү чыгып кылың. Дөдө чыгып кылың. Чөпчү чыгып кылың. Чөпчү чыгып кылың. Чөпчү чыгып кылың.

Октябрь! Партия! Нанг өшкө дөңсөөң, Хөп-даа, от-даа он-даа тынмас Хостаа, шының шолбанарың Ленин!

Октябрь! Партия оа! Шуургалга төрөң, өскөң, Чүрүтталымың булчүмүң Ленин!

Октябрь! Партия! Чүс-чүс чылдар эртен тудум, Чүрөктерге моңге чурттаар! Анатолий ДОПЧАА.

Нады тур бис

Ала-чүртүгүң төвү, чүрөө — Адык чырып Москвага Делегем херин ыратка боа, Делегем чурттал, кады тур бис.

Улуу адал бүргөн шикчөөң, Улуу чөпчү күжүң мөөңүң — Чоргалымың Москвага Чөлдүң бедик сымдыкың дээр.

Идегелдин ашып хуну Ленинниң партиязың — Улуг Москва судалыңда Угаанымың чырдып тур.

Эртем, угаан, чогаал, номнуң Эртенге Москвадан Чөпчөөн херенденген, Чөрчөөн чөпчөөн тур бис.

Өөрчөөн күчүңдү күш Бичүк төрөл байыралың — Кремляны сымдыкың Кижилерге чырымың тур.

Алексей АРАПЧОР, РСФСР-ниң школарының алдарлы башкыы.

1967 ч. октябрь 1. ШЫН 2-ГИАРЫН

КУЗЕЛ БИЛЕ КЫЙГЫ

ОЧЕРК

Саглы бедик дагыл чер чүвө. Чүрт чүрүңдә «3061» деп саның улуг сөк-биле дөңгөлөн тайганың баарыңа дем чаа-ла бир өгте шайлап олурдум. Улуг-Дагың далай денселеңден мыңа метр болуун ам бодоп тур мен. Хунуң херелериң саздырп баткаш, мөгүн баштыг дагы-ларга чайыңандыр дөп, онгаалак саргыл-көк өттүгү делгемгерге чаттыла берди.

«Хундуладан демдөө» өрдини херөөдө каалап алган Александра Ивановна Луцкаяны көргүмгө, капкара бажың дүгүн кылгайты дыйрап алган, ак-куу костюмну кедипкен, бир-ле сөрүктү тур. Сөөлүңдө саа-зыңа паранкаң чурюка ол шаа-ла мыңчар үңгөн. Саглы дагыларның мык тол-даа шыкаш, шимедези-даа шыкаш, ырак совет булуңун, мында ишчи кижилерниң байдалыңа дык-ла дүшкөн.

— Кончү-ла эки чер бо — деп, Александра Ивановна мактады. — Бо школага ажылда-ла, тапты-ла чеди чыл аштым, математика башкыларга дээш турдум, өөредилге эргелекчилер-даа бердим. Бо чериниң кижилери кайганчык эки улус, тыва дылды улам дандыр өөренип, кичээлдерге тывалап таймырларлар-даа кижизидип берди...

Лужайың сеткини ажык, чаңы бөдүүң, хол түчүп танышка-ла шах чөптөөннөсү бүгү намдарың төөгү каапты. Сактырыңа, бир солун ном номчупкан мшкып болдум. Кижизиниң чуртталганы мыңчар чижеген деннен болду чүвө бе, а бир өвөс болду болза, ол хандыкчангыч «номнуң» кол утказын Александра Ивановна боду мындагы сестери-биле илеретти: — Улуу мендө ажы-төлүңүң кижизидилгенин бүтүрер, мени дөткөп, мендө дузалап турар болганда, мен аңа харын кылдыр бажымың, үш-пашымың, билимиң харамнамас мен. Чүңү-ла шыдаар болду мен, шунтузун чырдылгыңның херөөңгө өргүтүр мен, чүгө дөргө, чон мени эң-не үнөлүк өрттөсөң-биле — бодунуң арыг бүзүрөң-биле шаңнаандыр.

НЫСНА МЕДЭЭ

Совет Башкылар хунуңгө тураскааган байырыгы хурал дүүн Эрзин суурга болуп эрткен.

СЭКП-ниң Эрзин райкомунуң бирги секретары эш Биче район школарының төлөөлөкчилеринге байыр чедирген соңоо бөлүк башкыларын СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлгөлиңче база партия райкомунуң болгаш райкүүсөңүң Хундүлө бижиктери-биле шаңнаан.

Хурал соңоо концерт, оюннар, аттракцион болган. Эрзиниң башкылары бөгүн — бодунуң байыралыңың хунуңдө «Чаа орук» колхозтуң төвү Бай-Даг суурга барып, Кызыл-Партизаннарның тураскаалыңа чечектери салып. Төрө-Хөрдүң каас бөйдүс чурумалдыг эрзинге массалык дыштаныыңа үзүндө хол бөмбүүңүң, шыдыраа, шашкың, боодалыңың маргылдаалары база болур.

Любовь Ивановна Василькова он беш чыл дургузунда аныяк салгалды кижизидеринге бараан бооп келген. Ажылдап келген чыда-рыңда Хундүлө бижиктер-биле каш удаа шаңнадып турган.

Любовь Ивановнага ам Тандының Кочетово (Төңүзү 3-кү арында).

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Николай Николаевич КОССОВ

СЭКП обкомунун биро кежигүрүнүн кандидаты, Тыва АССР-нин Дээди Советинин депутаты, Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүленинин Даргазынын бирги оралакчысы Николай Николаевич Коссов хейтерин мезгил.

Н. Н. Коссов 1915 чылда Курск областын Николай суурга албан-хаакчыт кижинин өт-бүлелинге төртүтүгөн. Свердловскин даг институтун 1939 чылда дооскан соонда Николай Николаевич 12 чылдык дүргүздө «Алтын» трестке ажыдалган. Анда ол анда даг инженеринден тресттин кол инженеринин оралакчысы чедир күш-ажымчы улу орукту эрткен. 1944 чылдын ноябрыда Н. Н. Коссов СЭКП-ниң хураалыгына кирген.

1951 чылдын эгезинде Н. Н. Коссов «Тыва алды» трестин кол инженери албан-дужаалга келген. 1954 чылдан 1956 чылга чедир Кызылдын алды-тыншын аргеледи, а оң соонда «Тыва кобальт» руда эргелигинде ол удуруп турган. 1957 чылдын июльдан эгелээш, Николай Николаевич турт улетууртуну область эргелигинин начальниги болуп ажыдалган берген. 1960 чылдын августта Н. Н. Коссов акжылчы чоннар депутаттарынын область Советинин депутатына болган обкомунун даргазынын оралакчысына согуштурган, а Тыва АССР-ниң туртуска соода республиканын Дээди Советинин депутатына, Министрлер Чөвүленинин Даргазынын оралакчысына согуштурган.

1966 чылдын эгезинде Николай Николаевич Коссов СЭКП Тыва обкомунун биро кежигүрүнүн кандидатына болган Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүленинин Даргазынын бирги оралакчысына томулган. Николай Николаевич Коссовтун күш-ажымчы бүгү амдыралы Совет Төрөөн чуртунга кымылар чокка бараан болурунун чырыткылаңа улдери болуп келген. Оң чүктүлдүгү ажал-чорудуламы Тывага да-руда болган турт улетууртун, транспорттун, салгынын болган терде нийтиш-биле — республиканын экономикасынын болган культуралык чедишигинин көжүртүгө хей талаалыгы ийгилик берген.

Н. Н. Коссов «Дайгычы ачы-хавыялары дөөш», «1941—1945 чылдарда Ала-чурттуу Улут дайымына

арес-маадырды күш-ажымчы дөөш» деп медалдар-биле, Тыва болган Якут АССР-леринин Дээди Советтеринин Президиумунун Хүндүлүк бажктери-биле шаанынган. Чаагай сеткилдиг, кайгамчык бөдүүн, эптик-өзлөк болган ажал-инже хандыкчылдыг ажыныткан чарымды-мыс. Николай Николаевич Коссовтун дугайында чырыктыгы тураскаал, оң билер болган оң-биле кады амдыл чораян бүгү кижилерин чүрөктеринге кезээде ар-тар.

Тона С. К.
Филиппов В. Н.
Попов В. И.
Шойгу Н. С.
Долчанмаа Б. Ш.
Мендаме М. К.
Норбу Т. Ч.
Ширшин Г. Ч.
Шырып М. И.

Иванов Г. В.
Ситяев И. А.
Нислев П. Т.
Красный С. Х.
Сердобов Н. А.
Динга Н. Н.
Баир-оол С. М.
Нудажин Н. К.
Алдын-оол Х. С.
Чуева О. П.

Еремин И. И.
Анчына Х. А.
Нусенин Н. И.
Арланмаа А. М.
Чанар С. С.
Болдур-оол Б. Х.
Серянов В. Е.
Малинов А. И.
Нурбатский Н. К.

Маслов В. Л.
Долгополов Г. Н.
Аранчин Ю. Л.
Дорно-оол В. Д.
Конгар Н. М.
Чимдан В. Б.
Антышев В. Н.
Ермеев В. М.
Дармаа Х. Л.
Ондар Ч. Б.

Николай Николаевич Коссовтун орнукушудар талазы-биле комиссиядан

Николай Николаевич Коссовтун ич-чү-бодун салган хааржакты Хөгжүмүнүн театрынын бажымына тургускан турар.

Мөчөөн кижиле чарлыштын баулаалыга баяр 1967 чылдын октябрь 2-де 11 шактан 14 шак 30 минутта чедир ажык болур.

Мөчөөн кижинин мөчү-бодун октябрь 2-де 15 шакта орнукушудун ундурер деп комиссия дыңдадып тур.

ХАРЫСАЛГАЛЫГ ҮЕ

Кызыл хоорай Советинин сессиязындан

Ам бо хүннеринде юбилейлг байырлаага тураскааткан күш-ажымчы белеткелдер кайда-даа шалымын төмө-биле чоруп турар. Совет кижилеринин чаа ажал-инчи чедишикин-неринин өөрүштүгү медалдары улет-тур бүүдүргө чедерлерден, колхоз, совхозтарын хову, шөлдеринен, сүт-баран фермаларында, Октябрь-нын 50 чыл оюнга алар болдурган социалисттик хулааларыны алгылаан коллективтеринде кезип турар. Амгы-раадын калдыг-даа алдында бурунгаар шимчөөшкенин бажымын то-лазы-биле илереп турар.

Республика төвү — Кызыл хоорай-нын дык хей улетур бүүдүргөлери Совет арге-чагырганын 50 чылынга алар болдурган социалисттик хулааларыны күсөдирине эвеш эвеш чедишиктерин чеди агаал. Кызылдын агы завод (директору эш Сафудинов), типография (эш Че-мов), эт комбинаты (эш Зубкова), лаб завод (эш Антонов), электростанция (эш Чумаков) коллективтери бүүдүргөни белг көргүзүлгөни чедир алган. Улетууртун ийни про-дукция бүүдөр планы 106,8 хуу чүсөтүнгөн. Социалисттик хулаалар суугар, оң айларын дүргүздө 450 муң рубльдин продукцияны бү-чөөс турган, чыл эгезинден бөр 865 муң рубльдин продукцияны пландап ашкар бүүдөгөн. Алгы за-воду сөө айларын ийниле 132 муң рубльдин продукцияны, 2.521 эшек кидис ийдики, 3.226 эшек те-милки пландап ажыр бүүдөгөн. Кы-зылдын электростанцияны ол-ла үзө 1 миллион 312 муң киловатт-шак электрэнергияны пландап ажыр бүү-дүгөн.

Юбилейлг чылдын сөө айларын

автоажыл-агы коллективтери бүү-дүргө планын кол көргүзүлгөни ийни талазы-биле алган хулааларыны багай эвеш чүсөткөн. Чүзү сөөртү-рүнүн планын 118,5 хуу чүсөткөн. Пландап ашкар муң ажыг төнөк чүзүктү сөөрткөн. муң литр кывар чүүдүл камнал алган. Кызыл хоорай-нын чарлыштын баулаалыга баяр 1967 чылдын октябрь 2-де 11 шактан 14 шак 30 ми-нутта чедир ажык болур.

Коммунал ажыл-агый конторын, амдырал хандырылга комбинатын, Кызыл салыг, ийниң чөмөчөлгө конторын, улус чырылгышын бол-ган экинеге алган чедери соци-алисттик хулааларыны күсөдирине багай эвеш организастаан.

Хоорайн чаагайжыр болган ногаачылар талазы-биле элөөн амдылар кылчынган. Хей-ийниң кужу-биле 3477 ийшти, 25740 ча-лаз ийшти, газоннарга язы-бүрү чедерини база сөгенин тарып олуткан. Степная болган Дружба күлүмчүлөрү долзу-биле чаагай-жыттынган. Чамык оруктарын болган тротуарларын капитал септелгени чөрүткан.

Мичаа-лаа юбилейлг байыраага алар болдурган социалисттик ху-лааларыны күсөдирине коллектив бүүдүргө чедир чоруп турар деп санал болба. Туубу, пиво за-водтары, «Тыва тулгу» трези, ажы-дал үчүстөгү чүтле алган социали-

стик хулааларыны күсөдирине бар-ган эвеш, сөө айларын бүүдүргө-ни пландап база күсөдирине шыдааан. Мындыг байдалды чүнү-биле тайыл-бырып болуру? Устүдө алаан бүү-дүргөлөргө амгы чырылгышын са-гыла-чүрүм кошкык, күш-ажым-чы организастыгын кул, хулаалары-ны күсөдирине коллектив ке-жигүрени эвешелей берген.

Туугу организастыгын коллек-тивтери планын оналгаларыны чедир күсөткөн. Каз-Хем суурда чунар бажынын, 80 квартиралыг бажынын болган өске-даа ажы-далга кире чогуур туугуларын темпизин кончуг оожум. Чуртага бажынынын капитал септелгенин планы база-ла күсөткөнмейн турар. Чамык котельналарыны чаартыр ажыл кончуг оожум чөрүп турар.

Юбилейлг байыраага чедир салыг недөдөлөр артык. Социали-стик хулааларыны күсөдирине ян-ке харымсалгай үзө келген. Кыска үенин ийниде коллектив бүүдүрү ху-лааларыны күсөдирине хей-ийни-нин күжүн эвешдээр.

Бо айтыргын Кызыл хоорай Со-ветинин чокка чаа болуп эрткен сессияга депутаттар Кызыл-оол, Са-фудинов, Кара-оол, Ломов болган өскө-дөр да санал берген.

Сессия чугаалашкан айтырыг та-лазы-биле чогуур доктаалы хулаал-ла, алардын юбилейлг бүүгү тала-ны чедишиктерин-биле уткуур дөөш бүү күштү мобилизастаарын чугулаан айткан.

Кварталды күсөттинген

Улуг-Хем районун ажыл-инчилери үшкү кварталдыг эт садарын планы ажыр күсөткен. Бо продукцияны бүүдөр болган күрү-неге садар талазы-биле социалисттик чары-тын муруну оодурун «Күш-ажымды хостуу»

колхоз, «УТКА-ның 25 чылы» совхоз ээлеп ту-рар.

Бо ийи ажыл-агыйлар күрүнеге эт садары-нын үшкү квартал даалгазын ажыр күсөткен.

АДА-ЧУРТУМНУ БЫРЛАП ТУР МЕН

Россия! Бо сөөстер болза бойду-ругу кымылар чок чаран магалымын болган кутулган мрым, уган-бо-далдык маадырдым эрзин болган байлаан бодунда сийнестирген Рос-сия — ол дөрге оңдур чонун оң-дур төрөгү-дур, ол дөрге Ленин-иң болган ленинизмнин төрөөн чүртү-дур.

Делегейин кырынга Улут Ок-тябрьнин туугу көдүрү үндүргөн Россияны долгадыр хостуг совет улустар харын оң ужурунда сырыг каттыка берген. Совет эрге-чагыр-ганын чартык чүе чыл болганга тураскааткан, бистиң Төрөөн чүртү-дүзү уран мергежилдеринин фестиалын Россия Федерациязы-нын улут амы болуп доозуп тура-ры — оң дүрүм баугаар эргеш-дир.

Төрөөн чүртүдүзүгү наймыса-лы — Москвага амы-дунмалык бау-нуу хамы утка-биле буреттениг байыраалы дөрт ай бурунгаар эргезен. Хүпозаректи Арменианын болган бедиге дагалдыр Каргизия-нын, ийи халымын Туркменианын болган кат-чымистг Молдавиянын оодары болган кыстары чүресте-ринин чымыг согуштукун болган боттарынын сөрүк кирген уран чо-гаалы наймысалга чедирин кез-гелер. Балтай далай эртеринин, Денирчиг болган Неманин, кызык догуларын, нефтинге Бакутун тө-дөөктөлери мапа төрөөн чедери-нин чырыткыны чаа үлөсөринин дамыган. Украинер, грузинер, узбектер, белорустар болган тад-

жиктер Совет Эмвелединин уустан-гы бир өт-бүзе кылдыр сырыг каттыгырган улут акы-дунмалык бау-нуу эстафетасын бот-ботта-рынга дамыштынар.

Мынчангай сентябрың 29-та, Кремльдин Съездалер ордууна совет улустарын найыраалыга болган баурабаа чадгыс экилте, Ленинге болган Коммунисттик пар-тияга алдар болдурган ирлары чагыламын үгөн. Россия Федер-ациязынын уран чүдүзүгүн болган бот-тынгыр коллективтеринин мастерлеринин концерти кайгамчык улут көрдүңгү байыраалдыг түд-пөд болган, ол көрдүдөге бүүгү оң беш республикаларын оң дөрге чо-галдык күштери кирешкен бол-ган.

Россиянын культура амдылаачы-ларынын өмүзөндөн — концерте элөөрүнүн мурунда ССР-иян улусту артык М. И. Царев чүе чугаалаан. Мергежил болган дур-дугалаан, уганым болган күрүн бөдүлүгү чонунга бөрүк, коммуни-стик туртузуктуңа бөдүлүк са-мылгымын кирерин — харым-жо-нуу Россия Федерациязынын уран чүдүзүгү мастерлары боттарынын кол соруламы кылдыр көрүп турар. «Ленинги дынар!» — деп, кон-церттор С. Туляковтун ирмын кон-цертти эгезинде дижителген үгөн.

Концерттиң калбан болган язы-бур программанын бүүгү номер-лери Россиянын улустарына Совет

эрге-чагырга кайы кире хей чүүдү бергенниң дугайында уран чу-галар болуп турган. Оң киржи-ктеринин составы безин Россия Федерациязында каттыкчан бүүгү националдарын уган-бодал кул-туралынын күчүгү көдүрүлүшү-нүн керчелен турган. Башкылар, татарлар, кабардинер, осетинер, якуттар, неенетер, буряттар, тыва-лар, кареддер, калмыктар, инхалер болган удегейлэр — республика-да чурттап турар улустарын хей муруузу боттарынын уран чүүдүн маада бараалгатын, оларга Октябрь чаа амдырады берген болгай.

Бодунуң эң байлак ир болган ала чогаал катчылар-биле күү-дүгү Рубин концерт программына тыястат чарин элөөн дөргө чуга-жык. Национал оруе уран чүүл бо-ла чечен чарым-биле кымылар чок болган байла!

Концерттиң байыраалдыг чөлө-жинге улае бүүрү бодунуң катта-былгыма уран мергежилин кирген. Тыва АССР-ниң төвү — Кызыл хоорайнын «Чечен» ансамблиниң таңмы коллективни база бодуну уран мергежилни база көргүсөн.

— Бо бүүгү дөрге кайгамчык со-дун көргүзүгү болган! Кремльдин Съездалер ордуунуң улут сценасы-нын халымзыдан көстүп келген байыраалдыг чыскаал кымын көрү-чүлөр олару бүүгү чарелерде кийи кылшаатар чедерин долдур эзеп, бүүгү залга улетур чаттыла болган. Кремльдин ордуу дөрге Россия-

нын улустарынын национал хей-теринин бүү-ле оңдур чаран чүрү-малдары-биле керделген турган. Болчангап чадгыс ай сеткилде болу берген залга Маяковскийниң шүлүгү дыңиреп үнүп келген, оң уткамы: Бо Партия дөрге бот-бот-тарыне сыйраттын алган мил-лион-миллион эгинер-дир! Оң соонда ол алаганы улетур кир-пеш, залга муң-муң язы-бурү ү-нер мрлал дүргүлгөн. Оңдур чаа-гай Россиянын, улустарын оңдур чаагай амы-дунмалык бау-нуу — Төрөөн чүртүгү дугайында компо-зитер А. Новикотун ирмын залга бүү-гү кижилер күсөткөн.

Эштер Л. И. Брезнев, Г. И. Воронов, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Подляский, М. А. Суев, А. Н. Шелепин, В. В. Гришин, Д. Ф. Устинов, И. В. Подомов, Ф. Д. Кулаков, Б. Н. Пономарев олар улут чедишикчи-биле болган бо концертте олурштынар. Кон-цертте ооң маңай олурштынар болза: РСФСР-нин Дээди Советинин Президиумунун Даргазы М. А. Йен, РСФСР-ниң Министрлер Чөвү-ленинин Даргазынын оралакчысы В. И. Кочемасов, ССР-ниң Кул-тура министрлер Е. А. Фурцева, РСФСР-ниң Култура министр Н. А. Кузнецов.

Е. СТИШОВА,
В. КЛИМЕНКО,
П. КОСОЛАПОВ,
(СЭТА-ның корреспонденттери).

ДЕЛЕГЕЙ БО ХУННЕРДЕ

Гаванага болган МИТИНГ

ГАВАНА. (СЭТА). Революцияны камгалаарынын комитеттеринин VII чыл оюнга таваргыштыр мында Хосе Марти атыг революция шөлүгө массалыг митинг болган. Анда Кубаның Коммунисттик партиязынын ТК-зынын Бирги секретары, Револютуг чаалаан премьер-министр Фидель Кастро сөө алган. Ф. Кастро америк күрөсчелер органиастыгын ийи көрүшкүчүлери чурттарынын калтык херестер министрлеринин ийида чаа Вашингтонга болган XII консултанттыг чөлдө, хураал-нын үндүргөн шийтирелери бодуну чугаалыга бүүрү шалкы. Ол үзө-дө хураала Кубаны Латан Америкада үредечти амыл чорудуу ту-рар дигелен, Венесуэланың чаргыдашкан «комундамы» чугаалаан болгай.

Фидель Кастро Кубаның байдалын тодиргайлап чугаалаан. Бистиң чүртүвүстүгү байдалы өскөргөн. Бистер революциянын баштайгы чы-дырындамында күштүгү аларган бис. Оруузе тодиргай аларган, узу-дүзүстүгү револютугү медалы берген. Улам эки чөмөгөнгөн деп Ф. Кастро демделген чугаалаан. Куба улусу моон соңгаар-даа төлөвлет-кенге ору-биле чөрүрү, калдыг-даа агрессивни ойтур шаарына беле-ни боуур дөөш, бодунуң экономика болган шериг күчүгү бейдлер деп оро-тор демделгөн.

Экономикамың чүү-бүрү адырларыга тускай эртемчилерни белет-кээр амдыды күштедирериче премьер-министр кийгирган.

Революцияны камгалаарынын комитеттеринин моон соңгаар ажы-ламыга улам чедишиктерин бодуну түпкө кылдыр күзөп берген.

Чылдагааннар болгаш уржуктар

АКШ-тын алдын жураавы улам эвөөжөөшкөн. Мырында чаа пар-латтыгына чаа түндүлдери баугаар алдыга, августта ол курамында 68 миллион доллар база эвөөжөө бол-ган ул курамы артын айлы сөө-дүрөйр 43.075 миллион доллар бол-ган. 50 чылдарын эгезинде АКШ-тын алдын кураавын 24 миллиард доллардан ажыр турган деп демделгес чогуур. Америк дол-ларын бака сурагым, үзөкшү-күчү турары оң бөр өсүсчү кел-ген болушкундарында көзүлгөн. Бот-тарында чымылган долларларын со-дун алдыны негези күрүлелерин саны улам көүдөөн. АКШ-тын тө-лөвир хөргөткенин каражага та-варыш турары база билдиниң ту-рар. Даймы чарыгдалдарынын үр-гүлүгү уладып, даптыкы чурттар-га, хамыкты мурун Барымын Евро-пага хей хөргөни салып турарынын уламандан оң ол каражага тавар-жыры хоотурар берген.

Чамдык түндүлдери баугаар алдыга, сөөлү чылдарда АКШ-тын Барымын Европага хөргөни салыры-нын хөмчөөшкенин дүргөн уладып турары чөри миллилар доллар бо-лур кончуг улуг түңгө чедер чыгай берген. Ол хөргөни салымчылары-нын уламында Барымын Европа чурттарынын экономикасынын, ылыгы чаа көжүп эгелен турар ажал-агы адырларынын эң чүдүдө аларган деп барымын европа күрү-лелеринин салгысмырааны оларын парлаалаштырда бо-ла дыңдалып турар.

АКШ-тын шериг чарыгдалдарын алгаш көөргө, сөөлү беш чылды дүргүздө оң үндүргөн чарыгдал-дары делегейин ийги дайымын бүү-гү чылдарынын дүргүздө чы-рыгдалдарында 26 миллиард ажыг доллар көүдөөн. Вашингтонун по-литикамың калдыг-даа өскөргөни-нин болбас деп чүе илден, мы-накган АКШ-тын алдын кураавы-рынын эвөөжөри моон соңгаар-даа үргүзүлээр.

Игорь ОРЛОВ,
СЭТА-ның тайымбырлаакчысы.

АКШ-тын күрүне департаментинин төлөззинин

АКШ-тын күрүне департаментинин төлөззинин

ВАШИНГТОН. (СЭТА). КНО-нун Кол Ассамблеязынын амгы сессия-зынын амдылал турган үзөндө Чоюк Чоюн чүк чурттарынга че-сегелдер бөрүн кымыларлар дуг-гайында айтыргын ССРЭ-биле АКШ-тын төлөзкенин арасында чугаалашкан дигелен, ол талазы-биле калдыг-бир дүргүлүгө чедип алдырган дигелен, америк парлам-тантың дыңдадылар кылганын

АКШ-тын күрүне департаментин бүүрү шыккан. «Чоюк Чоюн чүкче бөө-чөккө бөрүнчү убулду кылгышта эйле-не кылдырларынга хамыштыр-тыр Совет Эмвеле-биле бир бот-ботта чедишиктерин, чок болза кул-тур-жугаламы болурун чедип алган бис

дигалын дыңдадыларын амгы тө-дө вөстүп келгени бодулаанын чорукта таваргыштыр турар» деп парламта айтырганынын талазы-биле күрүне департаментинин тө-лөзүн Барч Барч парламта конфе-ренциялыга медделген. Ол айты-ргыны дайыкы эрестер министр Да А. Громико-биле-да, КНО-да оон өскө совет төлөзкелер-биле-да чугаалашкан деп Барч демдег-лөө.

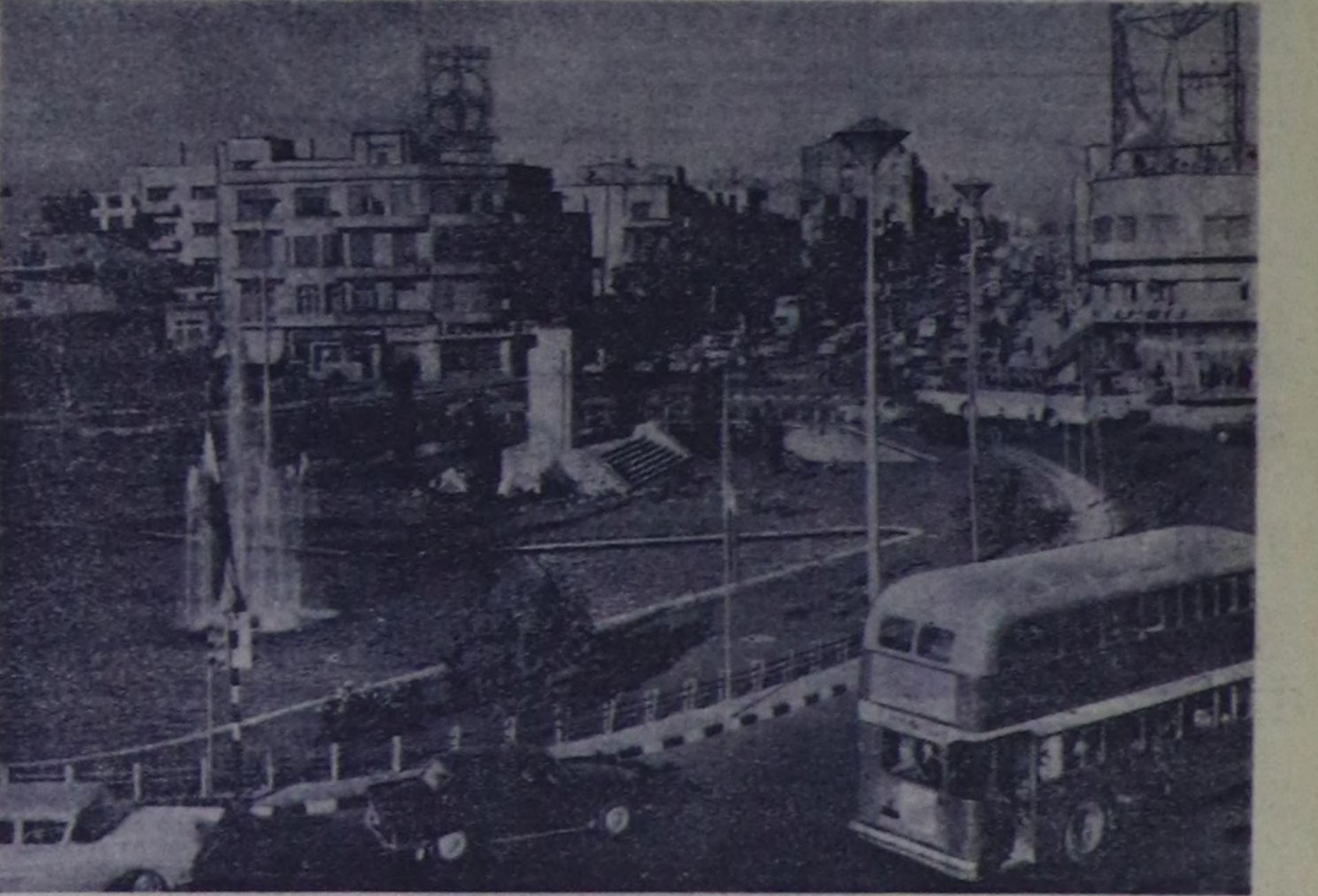
Улустун килеңинге бүзөөлеткен

Мөгөчи кажарлаашкын аргазы-биле «президент» болган ораалак-чы президент согуштуруп алганы-нын түндүлдери күш чок бодура-нын негези студенттер биле ша-жымчыларынын катал хайымчылы-гы хөдөшикчилер кымыр демчи-сели муруну-ветнам наймысалга катал өсүткү үгөн бо үзө Америк-камың Сайгонга төлөөн дөргө Ба-кер чоюу алааттыр база бир ка-жарлаашкынын кылдыр деп бодап алган. Сайгонга америк алчын че-рини чаа бажымы амдыралынын баулааны болуп деп меде көлгөн. Американын ол баулаалды кедер-гей-ле каас-кош шийалык болдура-дыр карап кысман. «Үймөгөнө, бү-зөөшкөнгө болган мимөмө? бөө-лашкынынга» шыдырган аргамы чаа бажымын хей салыг чурт-такчыларыны бөрү кылдыр ону туду чуртуска деп дапчыкы жай-гаварлыктар демделген. Ол бажыг демир-бетон кулг кеттишин алга-амт болган ону долгадыр тудуп

каан барык 2,5 метр бедиге даш ха-на база бар. Бо бажың «табыштын хөргөтө» база «Вьетнамд туурар амер-иканынга бунгай болуру диге-лен, ол баулаага болоткун алган чугаалыга америк алчын бодтыган. Ол сөөстөрүн кайы хире каттыры-п болган ойлук чок кылдыр ды-налганын дөргө Банкер билбөө-дө эвеш. Ол кедергей бажылаан шийозини тудуп туртугары амер-иканын «табыш хөргөтө» не-геттисем кийк.

Вьетнам чөри эмелен турар амер-иканынга АКШ-тын Сайгонда эл-чин чөриң ол чаа бажымы бунга-мы болган туруп шыдаас дөргө-ндө чегинемей барып болур. Халдакчылар демир-бетон ший-зөөн бөзүн боттарыны аймык чок бис деп ийниш шыдаас. Муруну Вьетнамдын чөр болганга-ла, Сай-гонга-да олар улустуң килени бүүзөлөп турар-ла болган.

В. ХАРЬКОВ,
СЭТА-ның тайымбырлаакчысы.

Иранның найысылы — Тегеранның төп кудумчуу. Аджерпресс — СЭТА-ның фотоу.

КУЗЕЛ БИЛЕ КЫЙГЫ

(Эгези 2-ги арыма). Сеткилдиг ажыдал тур мен, тыва уругдарын кижинин тур мен, ола-дыр. Ийи школага ажыдал каапы-н, кайызы-даа эң мрак, кымылар чедер-дир... Мөң айтыргыларым-ны мичаар доозуп кааш, Алесандра Ивановна бодуну өңүн өзөңнүн дугай-ыңа шийдиң: «Кымылар алба-ныны чөриң чыл болган кижичүе. Алды медалдыг. Тыва АССР-нин Дээди Советинин Президиумунун Хүндүлүк бижиги-биле шаанынган. Дайышчылар арасында хүндүктөлгөн, колхозчулар биле эки харылаалыг кижичүе ийи...»

Түн элөөн хөөрей берген. Алек-сандра Ивановна-биле оң ажылаар чөриңе келдиң. «Ажылаар чө-рүдө, бо таварылгала, өөрөлгө орголекчиңини олару стол-дур ийни, а ол хөрек кырында бүү шко-лада, кластарын шунтузуна ажыдал турар болгай. — Сөөлү беш чылды дүргүздө да башкыларга методиктегү түзүм чедирин келдим — деп, А. И. Луцка айтырды — Кичээлдерин да чадар арттырдым, класс удузгучуларын ийи ажылы калды болуру дөөш, оларын каш темаларын ажыдал кыл-ган мен. Чыл бүрүдө беш удаа мте-

матиктег кезжелери эрттирп чан-чыра берим. Анда өөрөнчилерини тыныгырын, математикага сунду-луун үнелээр кижичүе мен. Бо чымы Макаренкогун тыва дылда үгөн «Башкылаа шүлүгүлө» деп номуна далаан алган, ада-недер-биле чугаалажы, беш децияны чоруткан мен. Чаа өөредилге чымы эгелөөн, ол ажылымын ам-даа уламчылар, ам-даа хейи кылдыр мен... Шынын чүренин шымы кестүр-Алесандра Ивановнанын дык хей өөрөнчилери ортурак тускай бол-ган дээл өөредилге-чедери доо-куп, башкылар, эмчилер, казэ

ажыл-агынын тускай эртемчилери, партия, комсомол, совет амдылаачы-лару болу берген. Оларын дугайы чугаалашкан. А. И. Луцка чели чык мурунда бо-ла байыраакшаны Кунгуртугун сактын чугаалаар. Оң оруунда эгези, чаагай сактышмын дыды. Оң өөредин чорамы Лазо Се-дин дээди эрдемин, күш-культура бажымы, Мария Якушка орус дыл бажымы, Ияна Серенмаа эмчилей берген болган өске-ла... А Сага-лыг Бажырага Сат, Тагына Монгуш башкылар турар, Совет-оол Буулар казэ ажал-агыг техникумуң доос-кан, оон-даа мый...

Адырам... утуштар чаксан-дыр мен: Симоненколар дайлаа? Алек-сандра Ивановна менэ хей-ле ча-га халтары көргүстү. Эрткен да-йынын лейтенант ат-биле дооскан Петр Иванович — Ульянов хөргөй-нин аш-чел салыг эргелигине кол бухгалтери, Николай Иванович — крахмал заводунун директору, Ва-лентина Ивановна — төрөөн сохову-нда (мурунда колхоз турган) калд-кидизинин эргелекчи, Мария Ива-новна — чигир заводунуң үчөгүлги, Валентина Ивановна — хендир заво-дунуң хендир директары, а Ана тө-рөөн соховузда ажыдал турар. Ок-тябрьда төртүтүгөн Совет Армия-ның камгалап алганы, өөр-өпер өг-бүдө кузелиңиң айы-биле, партия-ның кыйгызы-биле чурттуң ийи

бүрү булдундарында ажыктыг чүү-дөри мичаар кылдып турар. Кыр-кын Елокия Никитичеванын у

Улуу чедишкнн

Москвада «Совет Россия» деп...

Бот-тыямыр уран чүдүүн...

ЧУРУКЧУНУН БЛОКНОДУНДАН

ТАЙБЫҢНЫҢ, НАЙЫРАЛДЫҢ ЭСТАФЕТАЗЫ

Бүгү чок болган монге ат...

ры ырынга кирген дагың чиге...

Беш адыр сымдыгы, монгуи...

Забайкалдык шериг округу...

«СССР-нин кызылдарын бүгү...

гаар муң-муң километр чери...

Эстафета-биле кады беш сүй...

«Ол хүшөрүнүн алдар-ады...

«СССР-нин кызылдарын бүгү...

нмч үш байызымдын хөвирин...

Эстафетаның Кызыл аэродро...

Комсомолчу-амыктыктын беш...

Бистия Төрөнү тургузугун...

ЧУРУКТА: эстафетаның кирж...

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга

Моон мурунда Моолга каян-да...

Чорур дугайын меню, база «Ту...

Кызылдарымыз эртин, кыры...

Чуу деп чөп бол? - диям.

Уба-Халче удуз көргөн Улу...

Хүн элден донга бергенде...

Ону неже бөргө каш бажың...

Кобту деп хоорай бар болба...

Харын ийн-чангызы ам-да...

Саягы сумууга жоорыкче...

Саягы хемия аксы чоорту...

Саягы хемия аксы чоорту...

моол сөстөр билдир эрлер тү...

«Улангом» (тылаларга, Кызы...

Шынал-ла, Улангомун эртин...

Далган дэрбесинге барган...

мантын төвү Улангом хоорай...

Улангомун сураан бичимден...

Шынал-ла, Улангомун эртин...

Далган дэрбесинге барган...

сталоктарже айтыпшаан бадм...

Музейин үндөмөкчү, тургу...

Мөөп турар амк, дилөөлү бу...

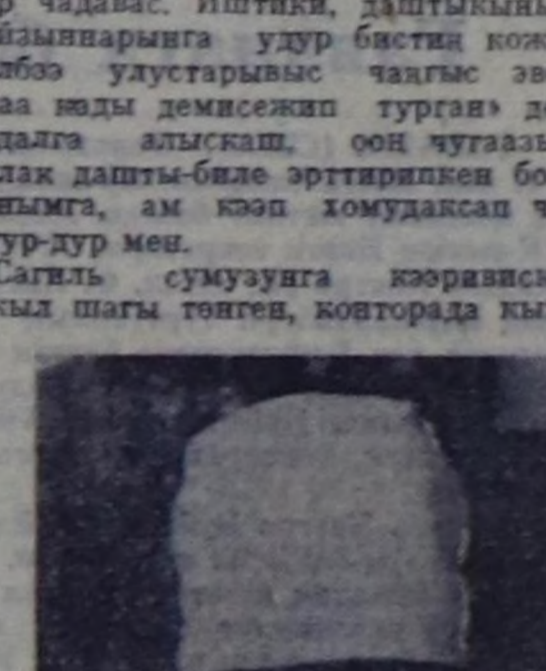
С. СУРУН-ООЛ (Уланчымал).

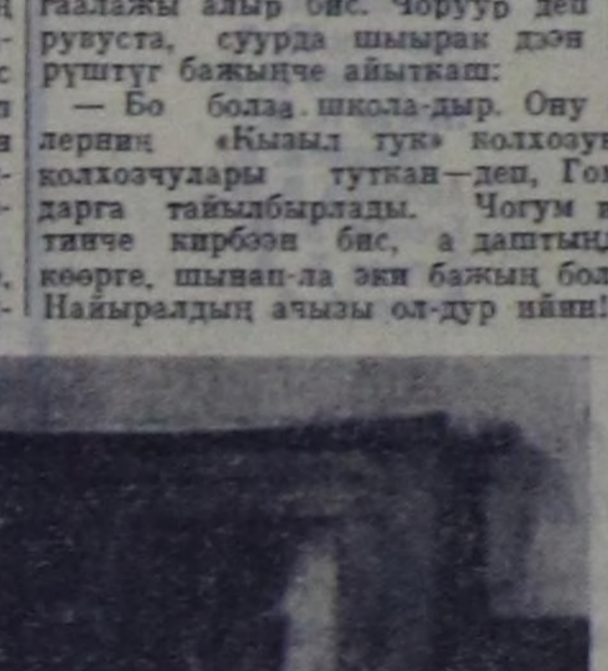
В. ВОЛЧЕНКОНУН «Нуску чубу...

УБСА-НУРНУ ДОЛГАНДЫР

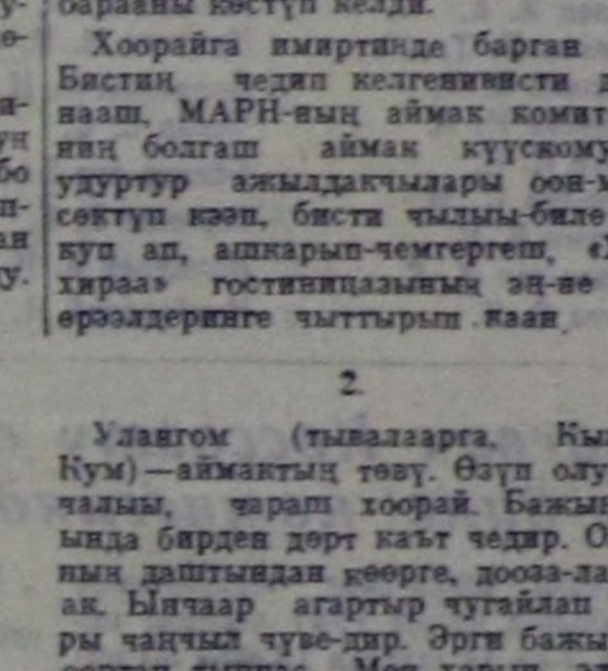
ОРУК ДЕМДЕГЛЕЛИ

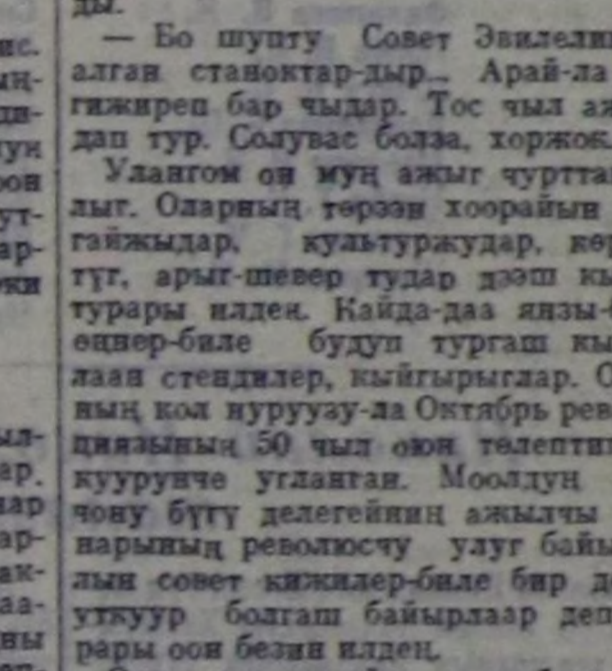
ЧУРУКТА: «Барым-Туруун»...

Саягы хемия аксы чоорту...

Саягы хемия аксы чоорту...

С. СУРУН-ООЛ (Уланчымал).

НОМЧУҢАР, СОНУУРГАҢАР

ЧУС ХАР ЧЕДР ЧУРТААРЫ

Суратам жукут ачы Тимобей...

В. ВОЛЧЕНКОНУН «Нуску чубу...

немен философтар чугаалаанар...

ДОМЕН-ЛЕ БУЗУРЕВЕС

ЯНЫЗ-БУРУ РЕКОРДАР

9 пак 15 минута үеин дургузуда...

СЭКП-ниң Тыва обкомунун бир...

Николай Николаевич КОССОВТУҢ

энес дөш, анган болган тогла...

ОКТАБЬР 1-ДЕ

«НАИЫРАЛ»: «Далгаар ужурама...

энес дөш, анган болган тогла...

ОКТАБЬР 2-ДЕ

«НАИЫРАЛ»: «Ана-ла уруу» 10, 12...

энес дөш, анган болган тогла...

ОКТАБЬР 3-ДЕ

«НАИЫРАЛ»: «Ана-ла уруу» 10, 12...